

Erdei Péter és Erdeiné Hajnal Ibolya (Mama)

Kemény Henrik

Tömöry Márta

„ÉLTÜK VILÁGUNKAT”

Cirkusz és báb

A magyar színháztörténetben a vásári bábozás kapcsán többnyire két dinasztiáról esik szó. Joggal, hiszen a Hincz és a Korngut-Kemény familia több generációja honosította meg és fejlesztette tökélyre e műfajt. A történészek, róluk szólva, természetesen tárgyalják e családoknak azt a korszakát, amikor döntően vándorutatóként járták az országot, de azt a folyamatot is, ahogy a sokféle attrakcióik közül egyre inkább a bábozást választották elsődleges tevékenységüknek. Ezzel párhuzamosan ezek a vállalkozások letelepedtek, és színházuk – akár a Népligetben, akár a Városligetben – vált közkeveltté és híressé.

Ám ez a váltás nem egyik napról a másikra es csöppet sem zökkenőmentes zajlott le. Tudjuk, Korngut Salamon cirkuszban is dolgozott, miközben faragta bábjaikat és készült az önálló bábos életre. Nehezen lehet elképzelni, hogy egy műfaj történetének alakulását csupán néhány alkotó vagy család felbukkanása és művészetének kibontakozása határozná meg. A korszakos festők vagy szobrászok mellett minden időben dolgoztak más mesterek is, akikről az utókor talán kevesebbet tud, mert a nagyok elhomályosították teljesítményüket, vagy valóban „csupán” a másodvonalat képviselték, de ezek munkássága szervesen hozzátartozik az adott korszak művészetéhez, sőt nélkülük a hírneves alkotók teljesítménye sem lenne teljes.

Természetesen a színháztörténészek előtt nem teljesen ismeretlen az a „háterszág”, amelyből kiemelkedett a Hincz- és a Kemény-familia, de ezeknél is nehezebben kutatható azoknak a truppoknak a működése, amelyek rendszertelenül léptek fel, vagy tevékenységüknek csak egy szeletét jelentette a bábozás.

Ilyen csoport volt az Erdei család is, amelynek tagjai a múlt század húszas éveinek közepétől kisebb-nagyobb megszakításokkal a nyolcvanas évekig mutatványosok voltak. Hol cirkuszhoz csatlakoztak,

hol magukban járták a világot, ha kellett, báboztak, de ha nem erre volt igény, akkor inkább zenebohóc-, bűvész és artista-számokat vagy egyéb attrakciókat mutattak be. Erdei Péter már nem él, de Tömöry Márta megszólaltatta a feleségét és a fiát, akik felidéztek ezt a különleges életformát. Elbeszélésükből képet kaphatunk arról, hogy miként dolgozott egy ilyen mutatványoscsalád, milyen nehézségek között kellett megélniük, és arról is, hogy milyen erős szimbiózisban volt a cirkusz és a bábozás. Ez a család ugyanúgy a Népligetben ütött tanyát, mint a Kemény-familia, s a beszélgetésből azt is megtudhatjuk, hogy az idősebb Erdei Péter a papától, azaz Kemény Henrik apjától leste el a bábfejek faragásának titkát.

Tömöry Márta korábban Kemény Henriket is faggatta az életéről, s ebben a beszélgetésben szintén szó esik a cirkuszi és a bábos lét kapcsolatáról éppen úgy, mint a bábkészítés fortélyairól. A leglényegesebb közös vonás Erdeiek és Kemények között épp az, hogy miként az igazi vásári bábosok, egyként maguk csinálták a bábjaikat a faragástól, a ruhaszabáson és varráson át az öltöztetésig.

Nánay István

Egy vándorbábos család

a xx. századból

1989. október 18-án Rusz Ágnes, Csollány Csaba és Szász Zsolt társaságában meglátogattam Erdeiné Hajnal Ibolyát és fiát, Erdei Pétert, hogy egy vándorcirkuszos és -bábos család múltjáról faggassuk őket. A következőkben az interjú szerkesztett változata olvasható.

Mama: Annak idején volt egy Artista meg egy Mutatványos Egyesület. Az artisták külföldön jártak, a mutatványosok meg a saját nyomorukban itthon keresték a pénzt. Ha cirkuszhoz mentünk dolgozni, éppen csak megélt az ember, de egy fillért sem tudott összeszedni, mert a cirkuszigazgatók az egyik

nap adtak gázsit, a másik nap nem. De jó volt, mert szabad világ volt, oda mentünk az országban, ahova akartunk, és úgy dolgoztunk, ahogy akartunk. Este felnőtt előadás ment, délután meg iskolai. Az iskola igazgatójával megbeszélte az ember, hogy másnap vagy harmadnap a gyerekek eljönnek a cirkuszba. A cirkusz mindig a kocsmahelyiségben volt, mert akkor még kultúrház általában nem létezett. A bálokat is a kocsmában rendezték. Nagyon ritka hely volt az, mondjuk Tatabánya meg Salgótarján környéke, ahol volt kultúrház, mert a bányászok elit népnek számítottak. Hát így jártunk, s eltűnt világunkat. Általában volt egy kerékpárunk, illetve kettő, s mindkettőn két bőrönd. Jó nagy csomagokkal voltunk megpakolva. Ugye, a bábokat vittük, mert azt nem lehetett kölcsönözni, de amit lehetett, azt mind helyben szereztük be. A bábszínházat úgy játszottuk, hogy a teremnek egy sarkát elkerítettük, mert olyan izé bábokkal csináltuk... *(mutatja, felemelve a kezét).*

– *Kesztyűs bábokkal?*

Mama: *(bólogat)* Azzal.

– *Marionett nem volt?*

Mama: Nem, marionett nem.

– *A bábokat ki faragta?*

Mama: A férjem. Akkor ez nagy divat volt. A Paprika Jancsi bábszínház, Paprika Jancsi meg a halál, ez kellett.

– *Őn szintén bábozott?*

Mama: Én nem, csak előkészítettem s feladtam kézre, mert mindig két bábbal *(mutatja a kesztyűs gesztust, két kezét feltartva)* dolgozott a férjem. A Paprika Jancsit meg a palacsintasütőt meg a halált. Megvannak a régi bábok valahol, nagyon rossz állapotban, mert fából lett kifaragva a fejük...

– *A családban korábban is voltak mutatóványosok, vagy csak Önök kezdték?*

Mama: Nem, arról van szó, hogy az én édesanyámnak, Bakos Zsuzsának a nevelő anyja, mert ő nem a saját gyereke volt, hanem Kárpát-Ukrajnában, az Áva megyei Mutnya községben találták, és mivelhogy, hát az édesanyja, mármint a nevelő anyjának...

– *A nevelőmamát hogy hívták?*

Mama: Klohány, Klohány Katalin.

– *És ő is Kárpátaljáról származik?*

Mama: Hogy onnan származik-e, azt nem tudom, de cirkusznál volt. Mindig fényképeket mutatott és mesélt a cirkuszi életről. Általában kinn járt külföldön. Nagy cirkuszosoknál volt... állítólag szakácsnő. A papám meghalt időközben, tüdőbetegségben. Érződött már a háború szaga, ami mindenünnét külföldről hazahozta az artistákat, akik itthon csináltak szabadtéri cirkuszokat, sátorban, meg nem tudom miben. Tizenegy éves koromban engem meg a nővéremet egy ismerősünk megtanított egy kis magyar táncra, erre-arra, hajlékonyságra, kaucsuk-kliznikre. Na, elmentünk mi a cirkusszal, úgy, hogy jó anyám nem tudta! *(nevet)* Összeszedtünk mindent, a nővéremmel együtt.

– *Nagy merészség volt, nem?*

Mama: Akkor ilyen volt a sors. Szóval elmentünk. De olyan volt a cirkusz-élet, hogy amíg ruhánk volt, meg mindenünk, addig jó volt. Utána meg csalánnal verték a lábunkat. Debrecen környékéről gyalog, egy szál ruhában jöttünk haza. Még tán azt is eladtuk volna, ha divat lett volna a bikini, mert rosszul álltunk. Na, jól van, visszajöttünk. Utána megint találkoztunk egy cirkusszal, már Pesten. Akkor már úgy mentünk el, hogy jó anyám is beszállt. Pénz is, ennyivaló meg minden volt, igaz, dolgoztunk mi annyit, mint az állat. A lovaglástól meg a voltiztól tiszta vér lett a kezünk.

Erdei Péter: Anyu, mondja meg, mi volt a voltizs.

Mama: Ja, hát a voltizs (vagyis voltige) a lovaglásnak a része (szerk: a lóra felugrást meg a figurázást jelenti). Ahogy az ember fogja a nyeret, meg dobja magát... Csináltunk légtornászatot, mindent... Egyszer csak fogja magát a nővérem, és egy másik kis truppal, hárman-négyen összefogtak, elmentek, és otthagytak a jófenében. De ővele is kiszúrtak, mert dolgozni azt kellett, de pénzt nem látott. Hazajött. Azt mondja: „Tudod mit, lbi? Kiveszünk a mutter nevére engedélyt, s megyünk tanyázni.” Ami azt jelenti, hogy vidéken tartunk előadást. Mi intéztünk mindent. A zenekart, a kisbírót, hogy ezt dobolja ki, meg azt dobolja ki. Nekünk kellett a kocsmában egyezkedni. A kocsmáros általában örült, hogy műsort adunk, mert tovább tudott nyitva lenni. A Fehér megyei tanyákat összejártuk. Aztán

a nővérem megint találkozott valakikkel, akikkel elment. Egyedül nem tudtam semmit se csinálni, hazajöttem.

Akkor tartották a Mutatványos Egyesület évi közgyűlését. Régi ismerősökkel beszélgettünk, amikor a férjem – akkor még nem volt az – kérde tőlem: „Utaznak az édesanyjával?” Mondom: „Most egyedőre nem. Puszticírozásból, illetve harzírozásból élünk.” A puszticírozás az, amit most csinálnak a Vörösmarty téren, zenélnék és tányéroznak, a harzírozás meg az, hogy este a kocsmában csinálnak mutatványt és utána tányéroznak. Ez volt akkor a divat. Jobban éltünk, mint egy gyári munkás, és nagyobb szabadsága is volt az embernek. Azt mondja nekem a (leendő) férjem: „Tudja mit? Jöjjön velem. Maga megcsinálja a helyet, és minden iskolában, ahol fellépünk, a keresetből egy részt megkap. Úgy, hogy háromfelé megy a bevétel, egy a szerszámé, egy az én részem, egy a maga része.” Ezek szerint ő két részt kapott, én egyet. És ez nekem nagyon tetszett. Így aztán együtt maradtunk. Húsz évvel volt idősebb, mint én. Erdélyben, Érmihályfalván született, de a szülei Nagyváradon laktak. Amikor a háború után bementek a románok, ő katonaszökevénynek számított, ezért jött ki Magyarországra. Eredetileg kazánkovács volt, de a munkanélküliség miatt nem kapott állást. Fiatalokból verbuvált egy zenekart. Annak idején a Budafoki úton, nem tudom hány számban, de valahol az elején létezett egy kis kerthelyiséges vendéglő, ott játszottak. Ő szaxofonon...

Erdei Péter: 1924-ben ő volt az első szaxofonos. Olyan szaxofonja volt, amelyen az oktáváltó még fölül volt, nem alul. Tudom, mert egy időben én is szaxofonoztam. A vendéglőről meg azt akarom mondani, hogy amikor a vendégek már piásak voltak, kimehettek a szomszéd helyiségbe, ahol állt egy harangláb és addig harangozhattak, ameddig akartak. A fater mesélt erről. Meg arról is, hogy mindenki előtt állt egy kottapult. Persze, mindenki fejből játszotta a muzsikát, de a kottapult azért kellett, mert mögötte állt egy demizson, tölcserrel. Akkor a vendég nem pénzt adott, inkább fizetett a zene-

karnak egy kört, és amikor nem látta senki, a zenészek visszatöltötték a demizsonba a bort. Esténként összegyűlt három-négy liter bor, azt visszaadták a kocsmának, amiért megkapták a pénzt.

Mama: Aztán elhívták őket a cirkuszhoz, zenélni. Ott unalmában bábokat csinált, faragta a fejeket.
– *Ez mikor volt?*

Mama: Harmincnyolc januárjában, amikor megismerkedtem a férjemmel. De akkor még egyedül utazott. Közben a cirkusznál megtanult egykerekűn biciklizni. Bűvészetet is tanult. Törte magát, hogy egy estét be tudjon tölteni.

– *Kitől tanulta a bábokat mozgatni?*

Mama: A Népligetben... a mai napig is él a...

Erdei Péter: Korngut...

Mama: Kemény Henrik. Annak már a szülei is nagy bábosok voltak a Népligetben. A Paprika Jancsi volt a mindenható. Ha az ment, akkor minden jó volt. Ha két-három napig voltunk egy faluban, az már sok volt. Csak a Paprika Jancsit kérték.

– *Ott tanulta a faragást?*

Mama: Nem. Már előbb faragta a bábokat.

– *A ruhákat is ő készítette?*

Mama: Mindent mi csináltunk. Ő rakta fel a bábokra.

– *Elleste a szöveget is, vagy tanította valaki?*

Mama: Nem tanította, nem volt akkor ilyen tanítás. Ha volt pénzed, kiadták az engedélyt, aztán csinál, ahogy tudod, vagy menj...

– *Milyen történeteket játszott a férje?*

Mama: Általában a Paprika Jancsi ment... a Paprika Jancsi, hogy jön a halál meg a Juliska... a koporsóval...

– *Be is tették a koporsóba?*

Erdei Péter: Persze. Meg odacsapta a fejét.

Mama: (mutatja) Csapta a fejét, „juj, ne bánts, ne bánts!”¹ A hangot, azt el kellett változtatni. Teljesen egyedül játszotta. Női hangon is beszélt, jó imitátor volt...

– *A cirkuszi kellékekből nem maradt semmi?*

Mama: Cirkuszi? Odaadta a babákat... (ínt szemrehányón a fia felé)

Erdei Péter: Beáéknak² ajándékoztam.

1 Tán valami népszínmű vagy rémbohózat része volna – vagy egy cseh rakvickárna játék?

2 Erdei Péter udvarolt egy asszonynak, akinek kislánya az említett Bea.

Tömöry Márta a bőröndben talált bábokkal

A pap és Paprika Jancsi

Vitéz László

Az Erdei család zsákbábja³

1987 őszén a Nádasy Kálmán Művészeti Iskolába az egyik bábszakkörös kislány bevitt egy nylonzacskóban néhány bábót azzal, hogy ha kell a tanár néninek, Rusz Ágnesnek, jövő órára behozza a többit is. Ha nem, anyja kidobja őket. Így került Rusz Ágnes bábos birtokába a 30x59x16 cm-es vasalt fa ládika, 12 darab bábbal.

A ládában talált bábok leírása:

Paprika Jancsi: 46 cm hosszú zsákbáb figura, feje nyakrészrel 16 cm. Ruhája bordúr-fehér babos selyem. Fején hegyes sapka, ugyanolyan anyagból, belül kockás szövet. Textilből a kesztyűre rávarrt lábak, pici, faragott kezek, fából. A báb feje is fa, festett, fehér, szomorú bohóc maszkyszerű, az orr, illetve az arc peremrészei festett bordó színűek, egyébként a pofa fehér, egyenes szomorú szája, nagy, nyitott szempillás szemek.

Vitéz László: 46 cm-es piros ruhás bohóc. A fej 12 cm. Ruha: piros szövet felsőrész, rávarrt állabak kicsit sötétebb (tűzpiros) anyagból, fekete cérnával megstoppolva. A stucni bordó anyaggal bélelt (bordás haisnyja), géppel stoppolt, anyagdarabokkal kiegészített. Mellén sárga rézgomb, nadrágja szövet, rongyos, nyaknál feketével durván stoppolt. Piros, csúcsos végű sapka, fekete cénamaradvány (valószínűleg leszakadt csengő). Sapka széle nyakban a ruhához öltve. A faragott fül vége kitetszik, szemben szeg a homlok közepén. Szemöldöke nincs, sapka behúzva mélyen. A faragott fej acrészre rózsaszín, kis fekete festett bajusz (!) az orr alatt, nagy (lekopott) orr, kis piros szája, nagy élénk szemek, fekete haj és szemek. 3,5 cm-es kezek, peremük 2 cm.

Jucika/Julika: Piros turbános, 40 cm-es női figura, feje nyakkal 11 cm, faragott fa ez is. Türkiz selyemblúz, virágos szoknya, alatta zsák, alapstucni, drapp haisnyaanyaggal behúzott állabak. Pici fa kezek. A piros turbán 4 szeggel a fejre erősítve. A faragott fa fejen erős szemöldök, piros festett arc, nagy fehér keretű szemek. *Majom:* Kesztyűvel 53 cm, 24 cm a test és fej. Sárga, kopott textil fej, flanel pofa, fülek. Szeme gyöngy (bolli szériabáb?).

Konferanszié-báb (?): Zöld selyeming, fehér mell, szakadt, kócszalma, belül papírmasé az alapja.

Halál: 40 cm-es, fából faragott fej nyakkal 10 cm, fehérre festett, mélyített orrüreg, durván bejelzett fogak, a mélyedés feketére festve, kicsit kopott (Köcsög Muki?). Szürke zsákvászon ing, kicsi fehérre festett fa kezek.

Király (Heródes?): Stucnija szakadt, hiányzik, így 26 cm a zubbony hossza, 10 cm a feje. Plasztikusan faragott rózsaszín faarc, faragott bajusz, szemöldök, feketére festve. Sasorr. Fekete-fehér sávokban festett haj a fül mögött, kicsi faragott fülek. Fejen faragott, aranyozott korona. Feje tetején lyuk (marionett fémpálca helye?), szemöldöknél, arcon, állon szű (?)nyomok, talán enyvyomok is. Ruhája: bordó flanel ing, bordó-piros arany sújtás a nyak és a kézelő körül, illetve a ruha mellrészén. A ruha a hátán lyukas (zsinór helye?) bordó folttal megfoltozva, kiégett vagy kiszakadt rész, kék nadrág stucnimaradvány a zubbony szegélyén. Feltűnő még, hogy e báb nyakának nincs pereme, mint a többinek – ez is marionette utal? Ez a fej más eredetűnek tűnik, cseh vagy más, de föntiektől eltérő arckarakter. Nyakon rávarrt aranyos zsinórdísz.

Ördög: Feketeképmű, festett fefejű, rozsdás, kicsit hajlított szegszarvakkal, ezekkel együtt 45 cm. Fejtetőn rászegelt hosszú kecskeszőr. Levél alakú faragott fülek, vörös-feketére festve. Vörös hegyű, hatalmas sasorr, vörössel körbeárnýékolt szemek, vérpiros szája, roppant hegyes, előugró áll (tulajdonképpen feketére mázolt Punch-arc). Az arc kicsit szűette. Fekete selyem rávarrt nyak, a blúz feketére festett zsákvászon, más anyagból fekete textil, kitömött lábak, plusz nadrág. Feketére festett zsákvászon stucni (a blúz folytatása hátul, feketére festett kicsi [2 cm]) fakezek. Háromágú vasvillája van, vastag drótból, meghajlítva 27 cm, 4 cm a villa feje, 4 cm a villa három ága, rozsdás.

Katona / vadász / őrmester (?): Csak fej, sapkája, teste hiányzik. 10 cm-es, festett fekete barkó, haj, fekete szemek, pirospozsgás arc, fekete festett pödört bajusz, szegkek helye (sapkáé?) látszik.

3 Részlet Tömöry Márta: Mikor a bábok még istenek voltak című kötetéből (Kráter Kiadó, Pomáz, 2012. 334–337. o.)

Ördög

Halál

Király

Jucika és a pap (Bábfotók: Szebeni-Szabó Róbert)

Az Erdei család zsákbábjai

Finoman faragott fülek. Feltehetőleg egy fából faragott puskakellék ehhez a bábbhoz tartozik.

Pap: 48 cm hosszú, fekete ruhás, 12 cm a fej. Faragott fa, festett fekete haj, faragott jobb oldali választék. Csupasz arc, fehér keretű fekete szemek, rózsaszín a képe, piros a szája. A ruhája: fekete felső, feketével stoppolt, hátsó része selyem, elől szövet. Rávart lábbal, vastag puha fekete szövetnadrág. Zsákvászon feketével bevonva fekete textil állábak, kitömött, szakadt, egyik lábfej hiányzik (volt egyáltalán?).

Másik turbános figura: 41 cm. Turbános faragott fej, 12 cm a nyak. Rózsaszínű festett szemöldök, piros száj, zöld ing, levélmintás zöld selyem nyak-kendő, mélyzöld selyem öv.

Kockás szövetnadrágos: Zöld festett textilláb, zöld-fekete kockás nadrág. Stucni hátul zöld (blúz folytatása). Kézrel rávart minden, a stucni is beszegett. 2 ember kéz 1-1(?). E figura két oldalt elválasztott frizurájával a 30-as éveket idézi, a finom anyagmintát felhasználó nyakkendő míves profi felkészülésre utal.

Pásztor / betyár (?): 10 cm-es fa fej, báránybőr sapkával 14 cm. Báránybőr süveg, molyrágta, barna szakadt ing, két pici kéz, test leszakadt.

Krokodil / sárkány: 25-26 cm faragott fa, két lapból áll, belül vörös, vörös-zöld (keleti színezés!) bőr csatlakozások (finom munka), fehér-fekete festett fogak. Selyem kesztyűrész, aranyszálas. A bélelt stucni belül piros pettyes flanell, kívül aranyszállal átszőtt zöld-arany brokát. Alul zöld, háromszög alakúan leképzett textil rögzítés. Stucnival együtt 41 cm. A sárkány pofáján a szemek közt 5 gumó, kifaragva, csökkenő sorban. Zöld, bordó, fehér díszítések rajtuk – keleti típus. A sárkány, illetve krokodil eredeti keleti vásári bábnak tűnik, a két pofarész piros szatyán bőrrrel kapcsolódik. Finom darab – nemigen lehet Erdei munkája.

Vásári bajuszos férfi: 35 cm-es, kékszemű (fél szeme kiverve) plasztikus gipsz fej, festett papírmásé fej, festett rózsán kockás flanell a teste, kézfeje nincs, kék-piros-fekete kockás (cseh konfekcióbáb?)

Van még egy gipsz *boszorkányfej*, törött, s egy *öreg férfi (lovag, király)*, kapcsolódik az előző figurához. Hollós Gizi szerint ezek Bodor-féle konfekcióbábok⁴!

Kellékek: négy pár *zsák*, kitömött vászon, kockás szövet átalvetővel, *puska*: 20 cm, piros, ezüst festéssel, szíjnyommal, fából, *koporsó*: külön fedéllel,

4 Hollós Gizi, azaz Hollós Róbertné, a Népművelési Intézet munkatársa, 25 évig volt az UNIMA titkára. Bodor Aladár (1880–1952) tanár, költő, bábszériái el voltak terjedve az országban.

5 jesle, vertyep a lengyel, illetve orosz betlehem neve; rakvickárna a cseh vásári kesztyűs játékok horror-fajtája, amikor a koporsóba gyömösölt ellenfél feltámad, felnyomva a leszegzett fedelet.

Az Erdei család zsákbábjai

ezüst felirattal („élt soká”) a tetőn. 18 cm, fa (állaga 50–100 évre utal). Perdöntő bizonyíték lehet a jesse-, illetve vertep-játékok, rakvickárnák irányába⁶! Érdekes, hogy Vitéz László és Paprika Jancsi együtt szerepel a kollekciónban, és hogy Vitéz Lászlónak bajusza van. Külön figyelmet érdemel az arcuk festése: némi keleti, perzsa (?) jelleget sejtet. A kollekció a Néprajzi Múzeum gyűjteményében található.

– Melyik vidéken játszottak?

Mama: Amerre a szemünk-szánk vitt. Nyáron a Balatonon voltunk, mert ott volt a sok nép. Télen meg mindenfelé a Dunántúlon. Megvan még valahol, mert nem szoktam semmit sem kidobni, a férjem engedélykönyve. Annak idején az engedélyt a Mutatványos Egyesület adta ki névre szólóan. Háromhavonként kellett tiszta

erkölcsi bizonyítványt szerezni. Ha be akartunk menni egy területre, akkor a főszolgabírótól kellett engedélyt kérni. Harmincnapig engedélyt adtak ki, azt meg lehetett hosszabbítani még harminc napra. Én hatvanöt évesen még ma is részben cirkuszi mutatványból élek.

Erdei Péter: Meg madársípot készítünk, Magyarországon egyedül. Ha valahol hallanak madársípot füttyölni, akkor gondoljanak ránk.

Mama: Amikor a férjem artista volt, akkor mindig vette a madársípot. De amikor beteg lett, és utazni sem tudtunk, mindent csináltam⁶, csakhogy pénz legyen. Akkor megtanultam a sípkészítést is.

– Meddig bábozott a papa?

Erdei Péter: Anyu, a háború után még dolgoztak?

Mama: Ó, még Erdélyben is voltunk! (Hozzák a sípot, próbálgatják.)

– A férje használta ezt bábozáskor?

⁶ Erdeiné egy ideig a Gellért Fürdőben ruhatáros, értékőrző, telefonos volt.

Mama: Nem. Külön számot csinált belőle, madarasat, s az utolsó száma volt, hogy egy disznót...

Erdei Péter: Amivel lehet rőfogni is...

Mama: Leszúrta. Azaz kivette belőle a szelepet, s akkor az megdőglött.

– *Régi képek nincsenek a cirkuszról, a bábokról?*

Mama: Á, nem volt arra idő, hogy fényképezges-sünk.

– *Miért kellett abbahagyni ezt az aranyéletet?*

Erdei Péter: Volt benne szomorú is. Magának arany, nekem nem. Hónap végén sose tudtam, hogy a jövő hónapban hol leszek. 1980-ig mint zenebohóc jártam a világot, főleg Jugoszláviát, de egy baleset miatt abba kellett hagynom a Petronello cirkuszt.

– *Miért ez a neve?*

Erdei Péter: Az ember általában művésznéven dolgozik, a fater Petrone néven, ebből lett a Petronello. A faterrel közölt a Színházi Élet pár fotót, amit Népművelési Intézetben Erdődi Györgynek⁷ adtam ajándékba, de ő azt mondta, továbbadta a Színházi Intézetnek.

– *Kiről tudnak még a régi mutatványosok közül?*

Mama: Nem sokról tudunk, mert mi általában egyedül utaztunk. De volt a „Pelenkáké” lánya. Azért hívták őket így, mert sok volt a gyerek. Ahogy megérkeztek valahova a lakókocsival, már terítgette ki a pelenkát. Ezektől tanultam az utcai mutatványokat. Nagy volt náluk a fegyelem, minden gyereknek ki volt adva: „te 15 pengőt hozol, te húsz pengőt”.

Akár lány volt, akár fiú, haza kellett vinni, s a mamának odaadni. A háború után... a Katona dinasztiában is sok gyerek volt. Az egyik, a Béla hordószámot csinált. Ő most kinn van külföldön. A nővérem szintén összeismerkedett egy idősebb artistával, akivel hármásban csináltak egy számot. Ők állandóan cirkusznál voltak, önállóan nem dolgoztak.

– *Ők nem foglalkoztak bábbal?*

Mama: Nem, ők nem. Minálunk viszont a kettő együtt ment. Általában a báb jobban.

– *Betlehemezni jártak?*

Mama: Ha megbeszéltük a pappal, akkor igen. Családokhoz mentünk, és angyalok voltunk. Jó pénz volt az akkor.

– *De a fő szám a Paprika Jancsi volt, ugye?*

Mama: Az mindig kellett. Amikor a két bábu verekszik, vitatkozik (*mutatja, az izgalom erőt vesz rajta*). Gyerek mindig van, mindig lesz.

Utóirat:

1998 nyarán találkoztunk Péterrel a metrón, elmondta, meghalt az édesanyja. Személyükben az ünnep mélyvilágába, az utolsó szabad mutatványosok múltjába pillanhattunk be. Peter Schumann, a Bread and Puppet társulat vezetője erre a névtelen ősmutatványos kasztra gondolt, amikor arról beszélt: tehetségük isten-adta, és nem számolják a „macska-aranyakat”.

7 Erdődi György a Népművelési Intézet hangtárának kezelője volt.

Kemény Henrik

Tömöry Márta
és Kemény Henrik

VITÉZ LÁSZLÓ BÖLCSŐJÉNÉL AVAGY A BÁBOS BÓDÉ BELÜLRŐL⁸

RÉSZLETEK EGY KEMÉNY HENRIK-INTERJÚBÓL

Tömöry Márta: 1988 január. Kemény Henrik készült az interjúra. Előhozza a bördöndöket, melyek tele vannak a róla szóló cikkekkel, újságkivonatokkal, fotókkal, plakátokkal, rajzaival. A dokumentumok között keresgél.

Kemény Henrik: Millpengők... gyerekkori terveim... Nézd! Egy kurbli gyerekjáték! Ezt a fotót, nézd: üveglemez, kézzel festett, és így kaptam vissza, repedten. Mennyi fotó! Itt a nagypapa, Korngut Sali bácsi. Ez meg a Liget 1955-ben. Itt meg Káposztás Zsuzsi nőimitátor. Személyesen ismertük az artistákat, akik a Koller cirkuszban felléptek, a híres Jancsi bohócot, Flein bácsit, a zenebohócot... Ezen a képen láthatod a színházunk portálját. Ezen a másikon meg a cirkuszt, amit nagypapa bérelt.

A nagypapa mint cipész és csizmadia járta az országot. Vásárolt, és több mint valószínű, ott szerette meg a vásárolás közben, nem a bábót, hanem magát a cirkuszi mutatványos életet. Mert ő előbb tulajdonképpen cirkuszos lett. A cirkuszban lovagolt. Nyilván a lovat is idomította... A nagypapának nagyon jó hangja is volt, dalárdavezető volt. Maga köré gyűjtött egy társaságot és tanította őket énekelni és különböző – esküvői meg ilyen-olyan – alkalmakkor énekeltek... A nagypapa aztán egy cirkuszt állított össze. Mutatványos lett. Bűvészkedett, énekelt, lehet, hogy még zenebohóc is volt. A papa meséiből tudom, hogy a cirkuszban kezdett a nagypapa bábozni. Amiből arra következtetek, hogy a nagypapa – a fene tudja hányszor – tönkrement, és a cirkuszi számokat, amikor nem kapott olyan artistát, akire mondjuk szüksége lett volna, akkor azokat a műsorszámokat valamivel helyettesítette, vagyis beállt és elkezdett bábbal játszani. Azért van sok olyan bábjáték a családban, ami erősen kapcsolódik a cirkuszi játékokhoz: a táncos zsonglőr, a bohócjáték, a kaucsuk-szám, az akrobaták, a különböző táncszámok, például a kínai táncos vagy a két néger. Mind cirkuszi eredetű.

A papa azzal a kneittel, azzal a suszterbicskával faragta a bábokat, amit a nagypapától kapott. Ez a bicska valahol még megvan. A vásárosok olyan szegények voltak, hogy maguk csinálták a bábjaikat. A nagypapa saját képmására faragta őket, néhol fel lehet ismerni a vonásait. A papának is saját stílusa van... A figurák fejének első része finom fából, hársból van – ez bármely irányból jól faragható –, a hátsó része meg közönséges fenyőből. Nem volt neki olyan méretű fája, amiből az egészet kifaragja, hát összeragasztotta a kettőt.

Egy bábót mindig meg lehet javítani. Például ezt a négert 1946-ban faragtam. Az orra, a szája, a szemöldöke lekopott... De fel tudom építeni. Kitaláltam, ha összekeverem enyvel a fűrészport, a saját anyagát, hársfából, szinte újra megmintázom az eltűnt formát... Nézd, milyen masszívan áll rajta. Ezeket a formákat kis fadarabbal nyomkodtam bele. Ha jobban megnézed, látni a fűrészpor forgácsait. Egy kicsit várni kell, míg beszikkad, akkor már nem ragad hozzá a kézhez, akkor lehet mintázni, smirglizni... Egyébként van két új figura, megnézhetek.

Tömöry Márta: Kirohan, megmutatja a kamrában berendezett műhelyét, a félautomata esztergát – saját találmánya –, amivel lenagyojlja a sémára tett fejeket. Skicceket mutat.

Kemény Henrik: Guruló marionethíd, alumínium, többféle méretben, rugós állványrendszer, mozgatható díszlet, háttér, különböző megoldások, görgős rendszerrel vagy zsinórnak a forgatásával. Egy játékterv: nagy gramofonláda, a hangszekrény mint zongora, s magán a lemezen táncol egy marionett-ördög. Esztergált formákból, disznópofájú ördög... hát kapásból ennyi.

Az Erdei-interjú fotóit a szerző, a Kemény-interjú fotóit Bencseki Máttyás készítette

⁸ Tömöry Márta: Vitész László bölcsőjénél avagy a bábos bódé belülről. In. uő.: Mikor a bábok még istenek voltak. Kráter Kiadó, Pomáz, 2012. 338–355. o.

Kemény Henrik

Tömöry Márta és Kemény Henrik

CIRCUS AND PUPPET

In the history of Hungarian theater, two family dynasties have been mostly connected with fair puppetry. These are the Hincz and Korngut-Kemény families, which, in several generations, have established and perfected this genre. However, the evolution of the history of a genre is not determined solely by the emergence of a few artists or families and the development of their art. It is much more difficult to research the operation of troupes that performed irregularly or those for which puppetry was only a part of their activity. One such group was the Erdei Family, whose members were performing with a few interruptions from the mid-twenties to the eighties. Sometimes they joined a circus, sometimes they travelled the world on their own. They put on puppet plays if they had to, but if there was no audience for it, they appeared as musical clowns, magicians or presented other kinds of attractions. Márta Tömöry spoke to the still living members of the family, who recalled this special way of life. From their narrative, we can get an idea of how such a family of show people worked, what difficulties they survived, and also how strong was the symbiosis of circus performance and puppetry.